

SİPSİ'Mİ SİPSİLİ'Mİ*

Cenk Celasin'e* İthaf olunur

ÖZET

Sipsili Türk Nefesli çalgılarının (Türk ötkü çalgılarının) en tiz, en güzel ve net ses veren bir çalgısıdır. Bütün Türk'i yurtlarında tanınıp çalınmaktadır. Anadolu'da adı üzerinde bir kargaşa vardır. Yerelden ulusala, ulusaldan evrensele giderken bu karışıklık giderilmelidir

ANAHTAR SÖZCÜKLER

Sipsi, Sipsili, boru, zurna, mey, isim, isim verme gelenek, gelenekteki ustalar, Halk sazlarımızın birer birer elimizden kayıp gitmesine seyircimi olacağız. Ellemeyin. Dokunmayın. Niye dokunuluyor. Gelenek böyledir. Gelenekte buna böylemi denmiş? Uzatın uzatabildiğiniz kadar.

İnsanlık, insanlar doğayı değiştirerek kendisine uydurur. Derelerin önünü gererek barajlar yapar, tepeleri eşerek yolları geçirir, toprağın yüzünü yırtarak bağ bahçe, tarla oluşturur. Zeytinyağına kostik katarak kaynatır ve yeni bir madde (sabun) elde eder.

Bir daha soralım halk sazlarımızın birer birer elimizden kayıp gitmesine seyircimi olacağız. Yoksa yoksa sazlarımızın özünü bozmadan, kenarından kıyısından kesmeden, koparmadan, kalıcı olmalarının öznesi mi olacağız.

Geçmişte bu sazlarımızı biz yarattık. Sazlarımızın sahibi olmaya daha yakınız. Sazlarımızı sahiplenmeye herkesten çok hakkımız vardır. Bu hakkımızı kullanırken saz isimlerindeki erkek egemen söylemler, yarenlik argosu içindeki isimler birer birer ayıklanmalıdır. İşte, ta o zaman olması gerekli özne oluruz. Bu ayıklamaları yaparken ben yaparım, ben yaptım., ben bilirim havasına kapılmadan müzik biliminin ışığında etno müzikolojinin aydınlığında, fiziğin ışığında, matematiğin yanılmaz şaşmaz ölçüsüne vurarak sonuçlar almalıyız.

Diyebilirim ki yaptıklarımızı, yapacaklarımızı, olması gerekenleri bilgi ile donatarak bilimlerin ışığında gelecek kültür sahiplerine teslim etmeliyiz.

Hangi kültürün müzik aletleri değişmemiştir ki? Bu gün bize örnek olarak sunulan Avrupa'nın kemani, obuası hiç mi değişime uğramamıştır. Bırakalım Avrupa'yı Afrika'yı dönüp kendimize bakalım. Bizim curamızdaki, sipsilimizdeki yapılan değişmelere bakalım. Önceleri kıl tel takılıyordu. Sonraları kiris, ipek, teller takılmıştır. Teller alt eşığe açılan çentiklere burularak takılırken, sonradan alt eşik bulunarak delinmiş ve teller öyle takılmıştır. Şimdilerde curalara 3 mm tel eyim payı verilerek yapılmaktadır. Eskiden bu iş üst eşikten sonra tel geçen adı ile anılan bir bağ ile gideriliyordu. Bu sazlarımızda yapılan değişmelerin birkaçı. Sipsilide ise öncelikle sipsi ve boru aynı kargıdan yapılıyordu. Sonradan sipsi ayrı kargıdan, boru ayrı kargıdan yapılmaya başlandı. Dirmil ve çevresinde sipsililerin boruları 20–25 cm uzunlukta yapılırdı. Bu sipsililer fa, fadiyez sol, karar sesli yapılırdı. Şimdilerde ise la, si, do karar sesli sipsililer yapıp çalınmaktadır, Bu değiştirmelerde sipsili borularının boyları kısaltılmış, boru çapları inceltiştir. Boru et kalınlıkları arttırılmıştır.

Soralım şimdi:

Bu geliştirmeler olmamalı mı?

Bu geliştirmeler, değiştirmeler özümü değiştiriyor?

Yoksa fizik kanunları içine ustaya çalım kolaylığımı veriyor.

Bu değiştirmelerle standarda gidilmemeli mi?

* Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Müzikoloji bölümü ana bilim dalı başkanı

İSİMDEKİ KARGAŞA DÜZELTİLMEMELİ Mİ?

Günün, tiz akortlarına uydurulmamalı mı?

Sipsili borusuna GÖT, GÖTLEK, ALTLIK demeye devam mı edelim.

Şimdiki ordumuzu Çanakkale savaşından kalma toplarla donatsak, ordumuzun halı ne olur. Doğrudur tarihsel değeri olan toplardır ama teknik ve işlevsel toplar değildir. Bu toplarla yapılacak bir savunma ve saldırı Afganlıların palalarla tankın üzerine saldırmalarına benzemez mi?

Dirmilliler önceleri kireci odunla yakarlardı. Şimdilerde kalorisi fazla kömürlerle yakıyorlar. Daha iyi, daha fazla kireç elde ediyorlar. Odunla yakarken bir başka kireç, kömürle yakarken bir başka kireç mi elde etiler dersiniz? Öz değişmemiştir öncede kireç olmuştur, sonrada kireç olmuştur.

Atalarımın yapıp yakıştırdığı, takıp takıştırdığı isimleri ne değiştirmeye, ne de düzeltmeye, ne elim varır, ne de dilim varır. Ben Dede Korkut değilim her şeye isim verecek, ya da düzelterek. Ne diyor atalarımız:” İsim bir boncuktur taksanda olur takmasan da olur.”

Asıl olan özdür. İşlevdir, yapıdır. Soralım şimdi sipsilinin klavyesine=Borusuna ilk defa götlek dendiye, götlük diyen suçlumu? Arkasından Altık diyen daha mı suçlu, ya da geleneğe çok mu aykırı davranmış olur. Şimdilerde ses çıkaran yere sipsi, seslerin yönetildiği yere de boru diyoruz gelenekten çok mu uzaklaşmış oluruz acaba.

Hiçbir zaman geçmişe takılıp kalınmadı, kalınmaz, kalınmamalı.

Birde kopuzumuzdan örnek vereyim. Kopuzumuz ok ve yaydan geliştirildiğinden yay gibi eğri iken, doğrultula doğrultula, kopuz dos doğru yapıldı. Oval bir tekneye sahipken Anadolu’da 6/10 en boy, en =derinlik ölçümlerini almıştır. Bu değişim, gelişim iki telli curayı kopuzdan geldiğin mi unutturdu dersiniz?

Şimdi köylerden köy çocuklarından çok uzağım. 1945 -50li yıllarda biz çocuklar dana buzağı, oğlak kuzu gütmek için kırlara bayırlara gittiğimizde bahar gelmiş olurdu. Söğütlerin, ceviz sürgünlerinin kabuklarına su yürümüş olurdu. Hem hayvanlarımızı güder mem de bu ince dallardan hottuk çıkarırdık. İnce ve düzgün dallardan hottuk yapmak pek basitti. Siyah kalemde ince dallardan sürgün gözü olmayan yerinden 5 -6 cm uzunluğunda bir yerinden enine, ağaçsı tabakaya kadar kabuk kesilirdi. Düzgün bir taşın üzerine yatırılarak bot bot botlamış, kara devem atlamış hottuk botlamış derdik. Burarak bu kabuğu yerinden oynatırdık. Uç tarafından renkli kabuk tarafını beyaz tabakayı tahrip etmeden soyardık. Soyularak beyaz tabakası ortaya çıkarılan bu hottuk ağza alınarak ağız suyu ile ıslatılır, ısıtılırdı. Islatılan, ısıtılan bu hottuk biraz sonra iki parmağımızın arasına alınarak iyice bastırılırdı. Hot tuğumuz hazır olurdu. Biz üfleye üfleye akşamlara kadar öttürürdük. Bu paragrafı defalarca yazdım. Kendimi tekrar etmek için değil yapılanın başka tarifi olmadığındandır

Hayri Dev’e çam düdüğü için çamlardan kestiği dalları düz bir taşın üzerine koyarak bıçağının sapı ile esko eska çık. Kurtlar çıktı sende çık diyerek sipsilik dala vurarak çıkmasını sağlamaktadır.

“ SİPSİ: (1) [Sipsi, süsbübü]

Ağaç dallarından yapılan düdük.” (1) Derleme sözlüğümüz böyle açıklıyor.

“2. Bölüm: SOLUK ÇALGILARI

k-KAMIŞ; Sipsi adını da alan bu düdük, zurnanın ta kendisidir. Çünkü asıl sesi çıkaran budur.

Çocukların söğüt ağacından ve çavdar sapından yaptıkları düdükları aynı olan sipsi, kamıştan yapılır. İçi delik küçük kamış, bir müddet suda durur, yumuşar, sonra bir ucu çakı ile inceltilerek basılır ve diğer müdevver ucu etemin içine yerleştirilir. İnce ve basılı ucu ağza alınır. Dudaklarla avurtluğa sıkıştırılır ve zurnaya üflenince kamışın çıkardığı sesle zurna çalınır.” (2) diyerek zurnanın kamış sipsisi anlatılmaktadır.

Aman dokunmayın. Dokunulmaz..Gelenekte böyleymiş böyle devam etmeli. Biz Atalarımız kadar mı biliyoruz. Osman Ali Aslan, Ali Tekin, İsmail Evcil ve diğerler böyle demiştir. Ustalar, usta ne diyorsa odur.

Biz her şeyi yıkıp indirmiyoruz. Kırıp serip dikelmiyoruz. Süreç içinde oluşan Yanlış, eksik değişmelere dokunuyoruz. Bana meyve ağacı budamayı öğreten ustam “Abdurrahman oğlum öyle buda ki arkasından oturup ağla” Derim ki ağaçlar budanmazsa alır başını giderler.

Şimdilerde sipsilinin borusuna genç arkadaşlar klavye diyorlar açık açık duramıyorlar ama. Ucundan, kıyısından dokunup geçiyorlar. Bir korku var içlerinde. Büyük bir sorumluluk duyuyorlar. Belki ataların çıkıp gel ip te çarpacağını sanıyorlar. Yukarıda öyle demiştik ya, çok çok suçlumu oldular dersiniz.

“Geleneksel, uzun bir zaman içinde toplum tarafından biriktirilerek oluşturulan, kuşaktan kuşağa aktarılarak yaşatılan, toplumun üyelerini sağlam bir sağla birbirine bağlayan kökleşmiş manevi kültür öğeleridir. Toplumlara ayırt edici özellikler taşır. Kalıcılık ve değişim yeteneği gösterir. Gelenek, toplumun özel niteliği, özgünlüğüdür.

Çağdaşlaşma kısaca “Çağın tutumuna uymak” olarak tanımlanabilir. Çağdaşlaşma çalışmaları toplumların geleneksel tarımsal, kırsal yaşam biçiminden akılcı, endüstriyel kentsel bir yaşam biçimine değişimiyle ilgilenir. Geleneksel yaşam biçiminden akılcı yaşam biçimine geçmek demektir. Çağdaş toplum bir boyutuyla, alışkanlıkların yönlendirildiği toplum yerine, bilimin yönlendiği toplumdur. Her toplum tarihsel ve kültürel geçmişlerinin farklılığı o toplumun özelliğidir. Bu bağlamda çağdaşlaşma içinde gelenek nasıl değerlendirilecekti? Bu sorunun cevabı için geleneğe bakış açılarını incelemek gerekmektedir.

GELENEĞE SIKI SIKIYA BAĞLI KALARAK, GELENEĞİN OLDUĞU GİBİ SÜRÜP GİTMESİNİ İSTEMEK “Gelenekçilik. Toplumun değişmesine, yenileşmesine ve GELİŞMESİNE KARŞI OLMAKTIR.

Geleneği terk ederek ondan tümüyle kopmak ise köksüzlüktür, düzensizliktir. Toplumu özgünlüğünden uzaklaşarak yozlaşmaktadır.

Görüldüğü gibi, gelişmeyi engelleyici ve yeniliklere kapalı gelenekçilik kadar, geçmişe tarihe ve geleneğe, yani toplumsal ve kültürel mirasa dayanmayan karşı gelenekçilik, yenicilik de toplum ve sanat için zararlıdır.

Geleneğin çağdaş anlamda değerlendirilmesi ise, geçmişe, geleneğe ve kültür mirasına sahip çıkarak özümlemek, bilim ışığında sürekle geleceğe açara, günümüz gerçeklerine uygun yeni sentezler yapıp topluma sunmaktır.”(3) Bu çalışmanın temelinde yeni arayışlar, yönelişler, sorgulayışlar yatar.

Eğer sipsilinin borusuna :Göt, götlek, götlük. altlık, klavye, boru denmesi ve devam etmesini istemek doğruysa benim doğrularım bu değil. Kıyıdan, köşeden, arkadan, önden, konuşarak değil yazarak. karşı karıya gelerek fikir alış verişinde bulunarak bu problemi çözmek en doğrusu değerlidir. Ama benim için problem kalmamıştır. Ben görevimi yaptım. Rahatım.

Zurnanın meyın sipsisini tarif ettik anlattık. Bizim sipsilinin borusuna sipsisini takıp zurnanın tepesine taksak olur mu dersiniz? Yâda meyın sipsisini çıkarıp bizim sipsili borusunu ve sipsisini meyın borusuna taksak nasıl olur acaba?

Biz en iyisi Mahmut Ragıp Gazimihal’e, Prof Dr. Baha ettin Ögel’e bir daha varalım.

“Sipsi ağızda ses çıkaran bir kamaş parçasıdır. İnsanoğlu belki başlangıçtan beri, bir kamaşla ses çıkarmayı denemiştir. Bunu, BORU VEYA DÜDÜĞE TAKMASI, ZURNAYI MEYDANA GETİRMİŞTİR.”Ögel 396” (4) /1

“ZURNA SİPSİLİ BİR BORUDUR. Boru ile ilgili bölümümüzde sipsisiz borular üzerinde geniş olarak durmuştuk.” Ögel 397 -4/

“KAMIŞ SİPSİ, ZURNANIN SES ÇIKARAN YANİ ANA BÖLÜMÜDÜR.” Ögel 398

“Mey yassı sipsili bir brudur.”Ögel 435 -4/3

“Zurnada ise kamış sipsi ağaçtan veya gümüşten bir zıvananın içine geçirilir.”Ögel 436

“Sipsi sözü çok eski Türkçe bir deyimdir. Çocuklar bile ağızlarına bir kamış parçası alarak çalarlardı “Ögel 445 – 4/4

“Eski Anadolu da sipsi tam anlamıyla düdük ve borudur.”Ögel 462–4/5

Hoca hiçbir yoruma, acabaya, hiçbir şüpeye açık kapı bırakmadan bu boru, bu ise sipi diyor.

Mahmut hoca tarihin derinliklerinden bulup buluşturup bizlere diyor ki: “Nefir –Ç- 10 kişi. İsfihanda Haddat icat etmiştir. KAMIŞ SİPSİSİ İLE ÇALINIR” Mahmut Ragıp -5

“K- Kamış” Ali Rıza Yalgından Aynen almış kaydetmiştir Mahmut Ragıp – 13

“En eski “borgu” kelimesine gelince: Çoban çocuklarımız da ağaç kabuğundan en eski Türkler gibi bura bura boru yapıp ve SİPSİ (SIBIZGI) takıp öttürürlerdi.” Mahmut Ragıp -27

“Anadolu’da Trakya’da çocuk düdüklerinin yapılma adetleri çeşitlidir; fakat aslının bir uydurmalık değil, bir gelenekten kalmalığı apaçıktır. Tekerlemeleri ve göreneği vardır. Ağaç kabuğundan BORU BURUP tepesine “SİPSİ “ takmaları çocukların ayrı bir marifetidir.”SİPSİ” ile “BORU” yani eski söyleyişlerden olarak sıbısgı ile borgu bu oyuncakta iç içe geçmiş bulunuyor.” Mahmut Ragıp -35

”Şu halde bizdeki “SİPSİLİ BORU yapmak “iş eskilerde çocuk oyunu ve bu öttürgeç bir oyuncak değildi demek olur.” Mahmut Ragıp -35

Sesin oluşması için herhangi bir cismin (Hava, su, katı madde) titreşmesi gerekir. Bu çalgımızda titreşen bölüm sipsi ise hava selenlerinin boyunun uzatıldığı, kısaltıldığı, diğer bir deyişle melodinin oluşturduğu bölüme, borudur demek, yanlış ise, fizik bilimini yeniden yazmak gerekir. Size bu işi biraz ironili anlatayım. Bu sazımızı, borusu ve sipsisi ile sipsi ise, bu sipsiyi zurnanın borusunun üstüne takıp çalalım. Sipsi ya, neden olmasın?

Türkçemizde yapım ekleri vardır. Kök sözcüklerden yeni kelimeler türetilir. Kök sözcüğümüz GÖZ kelimesi olsun.

GÖZ:

Göz+ cü = Gözcü

Göz+ lük = gözlük

Göz+ lem = gözlem

Göz + lü = gözlü

Şeker + li = şekerli

Tatlı + lı = tatlılı

SİPSİ + li = Sipsili

Göz+ lü, şeker + li, tatlı+ lı olduysa, yaptıksa dilimiz kuralları içinde gözü olan, şekerli olan, tatlısı olan olduğu gibi bu borunun da sipsisi vardır. BORU + SİPSİ = Sipsili olmuştur. Sipsisi olan boru.

DOKUNMAYIN. DOKUNULMAZ. GELENEKTE NE DENİYOR? Olur mu? OSMAN ALİ ASLAN NEDİYOR? Söylemleri bizi bir yere götürmez. Götürse götürse çıkmaz, bitmez, karışık yollara götürür.

Bu sazlarımızı uluslar arası standarda ulaştırmamız gerekmez mi? Sürüncemede mi kalsın. İki arada bir derede mi kalsın. Sana bana malzeme mi olsun

Erken cumhuriyet döneminin yaptığı yanlışları biz tekrar mı edelim dersiniz?

SONUÇ

Yürüyüşümüz yerelden ulusala, ulusaldan evrensele ise bildiğimizi bilimin ışığına vurarak, özü bozmadan, öze dokunmadan, uyduruk söylemler oluşturmadan bizim yapmamız gerekende büyük sorumluluklar vardır. Sonra atalarımızın erkek egemen kişilikleri ve söylemleri

ile ifade ettikleri isimlerle el içine çıkamayız. Kaybolan diğer halk çalgıları gibi elimizden kayıp, yiter gider.

Whitehead ın ifade ettiği gibi “İnsan topluluklarının kültürleri arasındaki farklar, insan ruhunun hiç bitmeyen gerçek arayışında gerekli olan tahrik ve malzeme kaynağını oluşturduklarından, (tespit ve irdelemeleri) vazgeçilmez unsurlardır.”

Biz gerçek birer arayışçı olabilirsek ne mutlu bize

BORU +SİPSİ = SİPSİLİ OLUR. Bu sazın adı SİPSİLİDİR.

*Abdurrahman EKİNCİ

Öğretmen

Araştırmacı Derlemeci Organalog